

18

Nina Berberova

INVIEREA LUI MOZART

Humanitas

NINA BERBEROVA (1901-1993). S-a născut la Sankt Petersburg în 1901. În 1925 emigrează în Franța și, de aici, în 1950, în Statele Unite. Consacrarea ei literară a început în anul 1985, când Editura Actes Sud îi publică, în traducere, romanul L'Accoinpagnatrice, care obține un enorm succes. În colecția „Cartea de pe noptieră” a mai apărut, de aceeași autoare, romanul Cartea fericirii.

*

Ce faci cu o dorință atunci când pare să ți se îndeplinească? Ce se alege din gândurile noastre frumoase atunci când ajung realitate? Ce se întâmplă atunci când realitatea ia forma visului în care a fost pusă?

Dacă ați avea puterea să înviați un om, pe cine ați alege?

Într-o seară de iunie a anului 1940, la un conac situat la vreo 50 de kilometri de Paris, într-o conversație liniștită, de după cină, câteva femei și câțiva bărbați se amuză să răspundă la această întrebare.

Maria își dorește nespus de mult să învie Mozart. Dorința ei e atât de mare încât nici n-o împărtășește celorlalți. Nu ezită nicio clipă să-l aleagă. Poate pentru că e război și e nevoie de ceva care să fie dincolo de războaie. Poate fiindcă Maria, femeie căsătorită, cu un copil vitreg, bolnav, nu mai așteaptă nimic de la viață, iar Mozart a fost dintotdeauna pentru ea ceva care ține loc de fericire. Sau poate, pur și simplu, ca să se bucure timp de o noapte, auzindu-l cum cântă la pian. Mozart e o dorință, una frumoasă. Peste câteva zile un bărbat necunoscut sosește la conac. Vine de departe și mâinile lui sunt fine.

*

NINA BERBEROVA

ÎNVIEREA LUI MOZART

Capitolul 1

Chiar în primele zile ale lui iunie 1940, și anume după străpungerea de la Sedan, urmată de retragerea definitivă a armatei franceze, într-o seară caldă și liniștită, patru femei și cinci bărbați ședea la umbră, într-o grădină aflată undeva, la vreo cincizeci de kilometri de Paris. Vorbeau chiar despre Sedan și spuneau că numele acesta, căzut în uitare precum crinolinelor, își redobândise de câteva zile înțelesul fatal de odinioară: orașul pe care nimeni nu-l văzuse, mort încă din vremea strămoșilor, înviase parcă numai ca să re trăiască întâmplări tragice doar lui hărăzite.

Liniștea era atât de adâncă încât, atunci când cineva își întrerupea șirul vorbelor, iar ceilalți cădeau pe gânduri, se auzea din casa cea mare și veche tic-tacul pendulei, prin ferestrele deschise. Pe cerul verde, senin și limpede răsăreau stelele, atât de singuratice și de puține încât nu le puteai recunoaște. Frunzele copacilor – salcâmi și tei bătrâni – nu fremătau, nu foșneau, de parcă nemișcarea lor ascundea ceva ce oamenii n-aveau cum să vadă, dar care pusese stăpânire pe seara aceea minunată de vară. Gazdele și musafirii cinaseră; pe masa care încă nu fusese strânsă mai rămăseseră câteva pahare. În lumina verde a cerului la asfințit, fețele celor ce ședea în grădină se schimbau, sub vâlul de umbră. Se vorbea despre război, despre semne prevestitoare. O femeie tânără, venită de la oraș cu mașina, împreună cu soțul și cu sora ei, povesti, cu un glas ușor metalic, reținut, cum că văzuse un meteorit cu zece zile în urmă.

— Era cam tot pe timpul ăsta. Cerul era tot așa de frumos și de blând. Am crezut

mai întâi că este o stea căzătoare, dar era mult mai mare și mai strălucitor...

— Acum un an, cu siguranță că nici nu l-ați fi băgat în seamă, spuse zâmbind unul dintre musafiri, Ceabarov, un bărbat chel, voinic, cu o mustață neagră pe oală, îmbrăcat cu o cămașă de un albastru viu. Venise cu bicicleta de la castelul aflat la zece kilometri depărtare, unde lucra ca administrator.

— Acum un an, spuse gazda, Vasili Sușkov, un bărbat cu privirea vie și luminoasă, cărunt, cu un cap mai înalt decât cei din preajmă, chiar acum un an a murit Nevelski. A presimțit ce se va întâmpla și a prezis destule lucruri.

— A murit la vreme, măcar nu vede ce ne e dat nouă să vedem. Dacă ar învia, ar scuipa cu scârbă ori ar izbucni în plâns.

La celălalt capăt al mesei, în fața stăpânei casei, ședea un francez adus de Ceabarov, pe care nimeni nu-l cunoștea prea bine. În chipul cel mai firesc cu putință, fără scuize de prisos, rugă să i se traducă ce se spunea.

— Vorbim, domnule Daunou, despre ceea ce ar zice morții dacă ar învia și ar vedea ce se petrece, răspunse Maria Leonidovna Sușkova.

Daunou își scoase din gură pipa neagră, ridică din sprâncene și zâmbi.

— Se cade oare să-i tulburăm? întrebă el, privind-o în ochi pe stăpâna casei. Dar dacă tot veni vorba, l-aș pofti bucuros pe Napoleon să vadă ce se petrece în timpurile noastre, însă pe părinții mei i-aș cruța.

Toată lumea porni să vorbească în același timp:

— Nu pricep! Dacă i-am învia, am face-o pentru noi ori pentru ei? întrebă, fără a se adresa nimănui, musafira venită de la Paris – o chema Maniura Krein și avea niște dinți atât de albi și de frumoși încât păreau falși.

Chipul i se învioră și începu să vorbească tare:

— Dacă am face-o pentru ei, atunci ar fi bine să-i înviem pe Napoleon, pe Bismarck, pe regina Victoria, poate chiar și pe Iulius Cezar, însă dacă am avea în puterile noastre un personaj din trecut, ar fi cu totul altceva. Ar trebui să ne gândim bine de tot. Avem de unde alege, iar ispita e mare... Poate vi se pare neînsemnat, dar eu aș dori să-l învii pe Pușkin.

— Un om fermecător, vesel, minunat, zise Maria. Ce bine-ar fi dacă l-am putea învia!

— Ori poate pe Taglioni? continuă Maniura Krein. L-aș încuia în casă, ca să-l pot admira în voie.

— Pe urmă l-am duce în America, adăugă Ceabarov, și impresarii s-ar bate pe el.

— Haida-de, dacă ar fi să înviem pe cineva, nu Taglioni ar fi acela, spuse, stăpânindu-și iritarea, Feodor Egorovici Krein, prieten cu Sușkov, care avea de două ori vârsta soției sale Maniura. Nu se poate să fim atât de lipsiți de judecată. Eu, unul, n-aș scăpa prilejul și l-aș aduce înapoi pe Lev Tolstoi. Nu dumneata ai negat, dragul meu, rolul individului în istorie? N-ai spus oare că nu vor mai fi războaie? N-ai socotit fără de niciun folos vaccinul împotriva vărsatului? Așa că nu te mai ascunde și poștește să vezi ce-ai semănat! Era cât se poate de limpede că Feodor Egorovici avea o socoteală de încheiat cu Tolstoi și-și pregătise o adevărată cuvântare pentru cazul în care avea să-l întâlnească pe lumea cealaltă.

— Cu Taglioni am putea face avere, spuse Ceabarov în franceză, traducând ceea ce spusese mai devreme în rusește.

— Eu una, doamnelor și domnilor, spuse mama lui Sușkov, o doamnă în vârstă cu obraji fardați cu pudră liliachie, cu miros neplăcut, eu, doamnelor și domnilor, l-aș învia pe unchiul Lioșa. Ce s-ar mai minuna!

Nimeni n-avea habar cine e unchiul Lioșa, așa că toți tăcură preț de câteva clipe. Pe nesimțite, conversația dusese gândurile fiecăruia departe de seara aceea, de grădină, spre un trecut apropiat sau, dimpotrivă, foarte îndepărtat, ca și cum cineva jurase să-i împlinească fiecăruia visul, ca un vrăjitor, iar acum nu mai trebuia decât să aleagă, ceea ce era greu, deoarece toți, dar mai cu seamă femeile, se temeau să nu se păcălească.

„Eu l-aș învia doar pe Mozart, da, pe Mozart, își spuse în gând Maria, nu-mi trebuie nimeni altcineva; și oricum ar fi inutil.”

Luase această hotărâre nu din acea patimă bolnăvicioasă pe care o nutresc adesea pentru muzică doamnele de o anumită vârstă, așa-zis „culte”, ci pentru că numele era legat în mintea ei, încă din fragedă tinerețe, de ceva atât de curat, de limpede, de nemuritor încât putea ține loc de fericire. Maria Leonidovna fuma cu lăcomie, așteptând să mai spună cineva ceva, fiindcă ea n-avea chef să vorbească. Luă cuvântul deodată Madeleine, sora Maniurei Krein, o domnișoară de vreo treizeci de ani, voinică, palidă, cu umerii grozav de rotunzi, ca niște mingi. Când o vedeai, îți veneau în minte statisticile acelea irefutabile după care fetele din Europa rămân nemăritate pentru că nu există destui bărbați.

— Eu una n-aș învia pe nimeni cu faimă, rosti Madeleine, cu un ușor dispreț pentru „glorii”. Mai degrabă pe un muritor de rând. Un tânăr de la începutul veacului trecut, care iubește filozofia, merge la cursurile lui Hegel și-l citește pe Schiller; ori un curtean din vremea Ludovicilor, își mișcă umerii uriași și privi în jur. Numai că se făcuse aproape întuneric, iar fețele abia se zăreau. Se vedeau în schimb stelele, sus, pe cerul care își recăpătase înfățișarea obișnuită.

Ceabarov rămase multă vreme tăcut. Deodată scoase un sunet pe nas, bătu cu degetele în masă, deschise gura, dar, cuprins parcă de îndoială, se răzgândi și căzu din nou pe gânduri.

Cea de-a noua persoană prezentă, care nu scosese nicio vorbă până atunci, era Kiriușa, fiul lui Sușkov și fiul vitreg al Mariei. Avea nouăsprezece ani și era socotit cam slab de minte. Se uita ținută la Maria cu ochii lui albaștri, rotunzi, plini de încredere, își dezlipi încetisor buzele groase și răsfrânte și întrebă dacă pot fi înviate două persoane deodată. Numai Dumnezeu știa ce se ascunde în mintea lui amorțită. Credea pesemne că se pusese la cale ceva, vreo afacere, și că mai rămâneau de stabilit doar amănuntele.

— Dar este chiar un joc, spuse Daunou cu un râs amar, și în acea clipă toți începură să se foiască și să zâmbească, ca și cum ar fi scăpat de o mare primejdie. De fapt, fiecare are plăcerea lui, și fiecare se ia cât se poate de în serios!

Maria făcu un semn din cap, drept răspuns. „Mozart, firește, cine altul decât Mozart, își spuse din nou. Din fericire, nu mai sunt așa de tânără, iar dorința mea nu are nimic rușinos. Ar rămâne cu noi până spre dimineață, ar cânta la pian, am sta de vorbă. Toți ar veni să-l vadă și să-l asculte, grădinarul vecinilor cu nevastă-sa, și poștașul, și băcanul cu familia, și șeful de gară... Ce bucurie! A doua zi n-ar mai sosi nici poșta, nici trenul, nimic. Toate ar fi cu fundul în sus. Și n-ar mai fi nici război. Ba da, război ar fi, totuși.”

Își mai aprinse o țigară. Vreme de o clipă, flacăra chibritului luminează un chip tras și ușor ofilit, o mână fină și frumoasă. Totul, în afară de obraz, era tânăr; zvelt și

fermecător, mai ales mersul, ușor și grațios. Toți băgară de seamă acest lucru atunci când Maria se ridică deodată și făcu câțiva pași pe sub copaci, apoi se întoarse la locul ei; în umbra serii nu se mai zărea decât capătul țigării aprinse.

Un soi de răcoare urcă deodată din fundul grădinii, pe unde curgea un pârau șerpuit, acoperit cu lintiță, peste care se arcuiau două podețe de piatră. Bătrâna Sușkova, înfodolită într-un șal, picotea în fotoliu; Kirișu se uita la cer, năucit. Era limpede că, asemenea copacilor și stelelor, era acolo, exista, dar nu gândea. Deodată, departe, la răsărit, acolo vinde se ivește soarele vara, la patruzeci-cincizeci de kilometri, se auzi ceva ce aducea cu un tunet, și totuși era altceva, o lovitură de tun care bubui surd, se înălță spre cer, apoi se stinse.

— Ar trebui să plecăm, rostiră toți într-un glas, iar Maniura Krein, zăngănindu-și podoabele, se repezi înăuntru ca să-și ia haina și poșeta.

Trecură prin sufragerie, prin anticamera mare și întunecoasă și ieșiră în curte, unde se afla mașina. Mama lui Sușkov mergea și ea la Paris, își puse o pălărie împodobită cu o floare uriașă, liliachie; până și valiza avea ape liliachii. Motorul toarse câteva secunde, după care mașina, mișcându-și cu grijă aripile negre, porni cu spatele spre poartă. Krein, la volan, îi salută încă o dată, cu un semn din cap, pe cei rămași. Maniura, din care nu se mai vedeau decât buzele de porțelan, surise de după geamul mașinii și spuse ceva. Mașina ieși din curte, apoi țâșni înainte și dispăru, ca și cum ar fi fost împinsă de propria-i greutate, lăsând în urmă un fum subțire și înțepător.

Ceabarov porni după biciclete.

— Ne-am bucura să mai treceți pe la noi, îi spuse Sușkov francezului. Rămânem aici toată vara și, după cum vedeți, duminica ne așteptăm prietenii. Sunteți binevenit.

— Încântat, domnule, răspunse Daurvou. Am petrecut o seară de neuitat.

După Ceabarov, îi sărută mâna Mariei Leonidovna.

A doua zi, Vasili, ca de obicei, luă trenul ca să meargă la oraș, lăsându-i singuri pe Maria Leonidovna și pe Kirișu. În acea zi de luni, la ora unu după-amiază, Parisul fu bombardat, pentru prima oară, de câteva zeci de avioane.

Capitolul 2

Despre bombardarea Parisului nu se află decât pe seară, în timpul zilei se auziră tunurile, dar atât de departe încât nu se putea ști dacă era la Paris ori la Pontoise, cum se întâmplase cu câteva zile în urmă. Pe seară sosiră ziarele și toți locuitorii satului, în mijlocul căruia se înălța o biserică uitată, cu acoperișul prăbușit, se îmbulziră pe aleea mărginită de platani scunzi dintre cafenea și primărie.

Satul era locuit aproape în întregime de femei în vârstă. Poate că nici nu reprezentau, ca în orice sat din Franța, decât jumătate din populație, dar era cea mai prezentă. Când le vedeai mergând pe stradă, stând de vorbă, făcându-și cumpărăturile, scuturându-și covoarele și punându-și rufele la uscat, ai fi spus că alcătuiesc nouă zecimi din numărul locuitorilor.

Unele dintre ele, care nu aveau decât cincizeci de ani, erau încă vioaie, în putere, cu părul abia încărunțit, cu obrajii trandafirii și cu o privire ca de lup. Altele erau zbârcite și știrbe, cu venele ca niște sfori. Altele, care-și mai aduceau aminte de invazia germană din 1870, de-a dreptul uscate, cu mâinile crăpate și murdare de pământ, cu unghiile lungi și

negre și cu chipul stins, își târau anevoie picioarele umflate. Erau toate la fel, dădeau drumul, cu orice prilej, aceluiași șuvoi de vorbe, la colțul străzii, sub platani, la poartă. Purtau șorțuri largi de bumbac, legate la spate ori încheiate cu nasturi, în față. Unele își puneau ochelari cu ramă de metal ca să împletească, legănându-se, cu ghemul de lână sub braț. Aproape toate erau văduvele soldaților căzuți în ultimul război și toate aveau în cel de acum un fiu ori un ginere.

În seara aceea, pe străduța umbroasă mărginită de gardul Sușkovilor, tăcerea se sparse. Kiriușa veni să-i spună Mariei Leonidovna că Parisul fusese bombardat, casele distruse, depozitele arse, iar numărul morților și al răniților trecea de o mie. Maria Leonidovna se uită la Kiriușa, la zâmbetul moale lătit pe chipul lui, și se întrista la gândul că băiatul, acum un flăcău în toată legea, rămăsese tot copilul pe care îl cunoscuse cu doisprezece ani în urmă. Într-o vreme, la care se gândise mult în ultimele zile, se apucase dintr-o dată să învețe să citească. Un fulger scurt sfâșiasc bezna minții lui bolnave, încercase să țină minte literele, dar degeaba. Totul se sfârșise cu o aventură scurtă și destul de mulțumitoare cu mezelăreasa. Mai târziu, starea lui Kiriușa începuse să se înrăutățească încet.

Maria Leonidovna făcu, în gând, înconjurul Parisului. Mai întâi de toate, în orașul acela se găseau Vassili și apartamentul lor, luminos și cald, care îi plăcea atât de mult. Apoi erau prietenii lor, Krein, Abramov, Snijânski, Eduard Zontag, Semion Isaakovici Freiberg, Elena Mihailova și mulți alții, care fuseseră poate răniți sau chiar uciși. Când se gândea la oamenii aceștia care locuiau în toate colturile orașului, pe harta cea veche păstrată în închipuirea ei se aprindea o luminiță, când ici, când colo, apoi se stingea.

— Da, asta trebuia neapărat să se întâmple, își spuse. Doar am vorbit chiar ieri. Ce i-a venit să plece? De altfel, și Kreinii puteau rămâne. Ziceam ieri... Despre ce-am mai vorbit noi ieri? A, da! „Ești vin zeu, Mozart, și nici măcar nu-ți dai seama!”¹ în loc de toate grozăviile astea, de morți și de minciuni, n-am putea oare dori ceea ce, întocmai ca norii, aduce frumusețea și puritatea veșnică? Înainte de a fi surzi la orice, n-am putea oare auzi „cum stea cu stea vorbește”?²

Se apropie de un aparat mic de radio, nou, la care Kiriușa n-avea voie să umble, și răsuci butonul. Mai întâi se auzi un glas vorbind franțuzește, apoi un altul vorbind englezește și la urmă unul în germană. Erau strânse alături în cutia de lemn, despărțite de niște pereți nevăzuți. Glasurile vorbeau despre același lucru. Deodată porni muzica, un cântec spaniol ori italian, un freamăt voluptuos și nepăsător de chitară. Se auzi cuvântul amore și Maria Leonidovna închise radioul și se apropie de fereastra pe unde se zărea drumul de țară pierdut printre holdele bogate de ovăz, verzi ori cenușii.

Mărți, miercuri și joi, satul fu împânzit de militari. Camioane grele, vopsite în verde, cu numerele scrise cu roșu, ca și cum ar fi venit de la un carnaval, aduseră cinci sute de soldați, tineri, zdraveni și gălăgioși, și patru ofițeri îmbrăcați cu mantale lungi, cu chipurile obosite, trase, înfrigurate. Fiind cea mai confortabilă din sat, casa închiriată de Sușkovi fu rechiziționată pentru gradați. Maria Leonidovna îl mută de îndată pe Kiriușa în sufragerie, iar camera ei i-o lăsa căpitanului, în vreme ce anexa fu ocupată de cei trei sublocotenenți.

Cei patru ofițeri se culcară îmbrăcați, în timpul nopții, cei ce făceau de gardă – când un soldat mic de statură, negricios, cu ochii galbui, când unul înalt, subțire, cu fața lată –

¹ Cuvinte rostite de Salieri (vezi Pușkin, Mozart și Salieri, 1826-1830).

² „Singur pe drumul mare”, Lermontov, 1841.

îi treziră de mai multe ori.

Sușkov suna în fiecare zi. Telefona la oficiul postai, aflat la colțul străzii, lângă piață. Un băiat cu dinții din față spărți venea alergând la Maria Leonidovna și tot în fugă se îndrepta și ea spre căsuța cu o singură fereastră. Ai fi zis că-i o fetișcană, așa de ușor se mișca. Apuca receptorul ca să-l audă pe Sușkov spunând că totul merge bine, că-și primise banii, că se întâlnise cu Eduard, că lua cina la familia Nijinski și că se întoarce sâmbătă.

— La noi acasă stau niște militari, spuse ea, gâfâind. Le-am dat odaia lui Kiriușa. Și anexa.

— Ar trebui poate să vin? Nu ți-e frică?

— De ce să-mi fie frică? La revedere.

Într-adevăr, în clipa aceea, se gândea că nu-i e frică deloc, într-un fel, se simțea mai bine pentru că nu era singură, avea în preajmă niște bărbați tăcuți și politicoși.

Noaptea însă, nu dormea aproape deloc. Asculta. Departe, în liniștea de mormânt, se auzea zgomotul nelămurit și încăpățânat al unei motociclete. Atâta vreme cât rămânea dincolo de pădure, aducea cu o șoaptă, dar pe măsură ce se apropia, era mai puternic, mai ascuțit, se auzea cum urcă pe străduță și se oprește la poarta casei de alături, unde stătea soldatul care făcea de gardă. Zgomotul motorului se stingea, se auzeau voci, pași, uși trântite. Cineva intra în casa ei, iar câinele cel bătrân și orb se ridica de pe grămadă de paie și mergea să amușine, mârâind, urmele de pe pietrișul din curte. Se aprindea o lumină, cineva alerga prin casă, prin anexă. Auzea câte un zgomot metalic, apoi din nou ușile trântindu-se. Kiriușa dormea alături, în sufragerie, iar ușa rămânea deschisă. Maria Leonidovna nu se temea de zgomote, ci de tot ceea ce se petrecea în lume în noaptea aceea.

Nu de bărbații aceia necunoscuți și tăcuți îi era ei frică: în cea de-a treia noapte plecară, lăsând ușile și poarta larg deschise, apoi ieșiră din sat în camioanele lor împodobite cu crengi proaspăt tăiate; nu-i era frică nici de soldatul care făcea de gardă și venea să-i caute, nici de ceilalți cinci sute de soldați voinici care stăteau în sat și care erau mereu pe jumătate beți. Îi era frică de aer, de boarea caldă de iunie care împingea norii și bubuitul tunurilor și care o învăluia încet, împreună cu casa și cu grădina. Nu era nicio îndoială că boarea, asemănătoare acelor vremuri, avea să lase pretutindeni ceva copleșitor și nimicitor, ca moartea însăși. Dacă nimeni nu se mai îndoia, uitându-se în calendar, că peste cinci, zece ori cincisprezece zile avea să se întâmple ceva îngrozitor, tot așa, simțind zi și noapte boarea aceea pe obraji, te puteai gândi că va aduce negreșit în acele locuri moartea, ocupația, nimicirea, întuneric vid.

Aerul era însă de câteva zile nespus de blând, străveziu, înmiresmat. Kiriușa se îngrijea de grădină, uda în fiecare zi straturile din fața casei, dădea de mâncare bobocilor de rață din vecini. Maria Leonidovna, îmbrăcată cu o rochie de stambă viu colorată, cu o basma pe cap, făcea rânduială în anexă. Cineva uitase o raniță cu niște cartușe și două scrisori desfăcute, pe care le aruncă fără să le citească. Spălătorul era plin de chiștoace, iar pe jos fusese aruncat un ziar ars. Făcu patul lui Kiriușa și, când vecina veni să-i dea o mână de ajutor la curățenie, o rugă să spele pe jos.

În aceeași zi, spre seară, la vecini sosiră niște refugiați din Soissons: două femei grase și palide, un bătrân și câțiva copii. Deasupra, pe mașină, aveau o saltea. La întrebările nedumerite ale celor din sat răspunseră că toți fac asta ca să se apere de gloanțe. Bătrânul fu apucat de brațe și de picioare și dus înăuntru: era fără cunoștință.

La căderea nopții sosiră alți refugiați în casa vopsită în albastru, care semăna cu o jucărie, de peste drum de biserică. Se zvonea că o parte din militari rămăseseră pe loc și că stăteau în celălalt capăt al satului. Părea că fiecare casă găzduia peste noapte câte un străin venit de departe. Nu se zărea nicio lumină, totul era cufundat în întuneric, dar pretutindeni se auzeau glasuri în spatele obloanelor

Închise; cârciuma răsună de strigăte, cântece, zgomote. Bătrânele, care nu se îndurau să plece acasă, șușotiră multă vreme sub platani.

Maria Leonidovna încuie ușa, trase draperiile, strânse rămășițele cinei și, ca de obicei, se duse să stea puțin de vorbă cu Kiriușa, care se pregătea de culcare în odaia de alături. Din când în când, băiatul striga vesel:

— M-am spălat pe dinți! Mi-am scos pantoful stâng!

Dacă n-ai fi știut că este vorba despre un flăcău de nouăsprezece ani care mânca cât șapte, sforăia de se cutremurau pereții și nu știa nici să scrie, nici să citească, ai fi crezut că este un puști de zece ani care vorbește gros doar ca să se distreze.

După ce stinse lumina în sufragerie și în odaia lui Kiriușa, Maria Leonidovna intră în camera ei, unde rămase multă vreme lângă fereastra deschisă, cu privirea îndreptată spre locul unde se vedea, în timpul zilei, drumeagul ce trecea printre lanurile de ovăz. Vasili Gheorghievici urma să se întoarcă a doua zi. Asta o liniștea și o mângâia. Numai că astăzi, Maria Leonidovna aproape că nici nu se gândise la bărbatul ei; se gândise tot timpul la Mozart.

De fapt, nu chiar la Mozart. În clipa aceea, în tăcerea neliniștitoare a nopții luminate de luna nouă, gândurile i se limpeziră dintr-o dată. În timpul zilei, ori mai degrabă în ultimele zile și în seara asta, își pusese întruna o întrebare rămasă fără răspuns: de ce grozăvia, cruzimea, suferința se întruchipau cu atâta ușurință, căpătau o formă concretă și erau astfel încă și mai apăsătoare pentru suflet, iar ceea ce era sublim, duios, neașteptat și minunat luneca pe lângă suflet și pe lângă gând ca o umbră, neputând fi nici atins, nici privit, nici simțit?

„Poate numai iubirea, își spuse, stând în picioare lângă fereastră, da, numai iubirea îți aduce o asemenea bucurie. Dar cel care nu mai vrea să iubească, ori nu mai poate iubi? Eu n-am pe cine să iubesc, e prea târziu pentru mine. Sunt măritată, nu mai am nevoie de nimeni.”

I se păru deodată că scârțâie zăvorul de la poartă, apoi auzi limpede cura cineva intră în curte, face câțiva pași și se oprește.

— Cine-i acolo? întrebă ea, în șoaptă.

Încă nu se făcuse întuneric de tot și pe pietrișul albicios din curte se vedea umbra palidă, nedeslușită a unui bărbat. Umbra se mișcă, pietrișul scrâșni. Bărbatul o vedea fără îndoială pe Maria Leonidovna în cadrul ferestrei deschise, în dreapta ușii. Pe cât își amintea, încuiase ușa cu mâna ei. Însă bărbatul care mergea drept înainte nu rosti nicio vorbă. Abia îl zărea. Străbătu curtea, urcă cele trei trepte, se opri la trei pași de Maria Leonidovna, întinse brațul și ușa se deschise. Intrase de-acum înăuntru; Maria încercă să țipe, dar ca în vis, glasul nu-i dădu ascultare.

Bărbatul era palid și slab, avea nasul proeminent și părul în neorânduială. Hainele, de la cizme până la pălărie, erau de căpătat. Măinile murdare de praf păreau atât de fine și de fragile încât n-ar fi putut face nimic cu ele, chiar dac-ar fi dorit. Chipul obosit era tânăr, dar nu de adolescent. Poate că trecuse de treizeci de ani, dar nu-și arăta vârsta.

— Iertați-mă, v-am speriat, spuse el, în franceză, cu un ușor accent străin. Aș putea

cumva înnopta aici?

Mariei Leonidovna îi venea greu să-și stăpânească frica, în vreme ce-l măsura, în tăcere, la lumina lămpii din vestibul. De îndată ce bărbatul rosti însă primele cuvinte, uitându-se îndelung la chipul ei cu o privire șovăielnică, frica se risipi, întrebă:

— Cine sunteți? Bărbatul plecă ochii.

— De unde veniți?

Omul se scutură, cuprins de un fior. Ținea cu degetele gulerul vestonului larg, îmbrăcat, probabil, direct pe piele.

— O, de departe, de foarte departe... Sunt atât de obosit. M-aș întinde puțin, dacă s-ar putea.

„Un belgian, își spuse Maria, ori poate chiar un francez dintr-un ținut necunoscut. Soldat ori refugiat? După vârsta, pare soldat; după haine, ar fi refugiat. Și dacă e cumva un spion?”, îl conduse spre anexă, gândindu-se că avea timp s-o lovească pe la spate, dar știind că n-o va face. Când intrară în încăpere, nu-i mai era frică deloc. Fără să se uite în jur și fără să spună nimic, bărbatul se apropie de pat, se așează și închise ochii. Maria zări, între cizmă și pantalon, piciorul gol, numai piele și os.

— Vă e cumva foame? întrebă, închizând pe dinăuntru obloanele ferestrei joase, cu două canaturi. E război, nu trebuie să se vadă lumină de afară.

— Ce-ați spus? întrebă el, tresărind.

— Am întrebat dacă nu vreți ceva de mâncare.

— Nu, mulțumesc. Am mâncat ceva la hanul din sat. Era plin și nu m-au putut găzdui peste noapte.

Maria înțelese că trebuia să plece.

— Sunteți singur? mai întrebă, împingând mai încolo, în trecere, ceva de pe masă.

— Cum adică, singur?

— Adică ați venit în sat singur, sau cu camarazii, sau cum?

Bărbatul ridică ochii.

— Am venit singur, așa cum mă vedeți, fără bagaje, spuse el cu un zâmbet, dar fără să-și arate dinții. Nu sunt militar, sunt civil. Muzician.

Maria se uită din nou la mâinile lui, îi ură noapte bună și ieși din odaie, după ce-i arătă de unde să stingă lumina.

De data asta, învârti cheia în broască de două ori și, doborâtă de o oboseală ciudată, se culcă și adormi pe loc. A doua zi de dimineață, se trezi devreme, ca de obicei, în grădină, Kirișușă cânta, ori mai degrabă zbiera; în anexă nu se auzea nici cel mai mic zgomot.

Capitolul 3

Înainte de prânz, Maria se întrebă, cu îngrijorare, dacă nu cumva se întâmplase ceva: obloanele și ușa erau tot închise. Să nu se fi trezit? Cu puțin înainte de ora patru, așteptându-l pe Vasili, se duse să se uite încă o dată dacă oaspetele nu se sculase. Deschise încet poarta cea mică, apoi ușa de la odaie. Bărbatul dormea, respirând regulat. Nu-și scosese hainele, nici măcar nu se descălțase. Era culcat pe spate, de-a curmezișul patului, pe plapumă, cu capul alături de pernă. Maria Leonidovna închise ușa cu băgare de seamă.

Sușkov ajunse cu întârziere, deoarece trenul de la Paris stătuse multă vreme pe un pod. De la gară și până acasă, cărase pe umerii săi lați și vânjoși un geamantan cât toate zilele, care aducea mai curând cu un cufăr, cu lucrurile pe care le adunase din apartamentul de la Paris și fără de care nu-și putea închipui nici viața sa, nici pe cea a soției sale. În geamantan se aflau paltonul lui de blană, haina cea veche a Mariei, din blană de veveriță, rufăria groasă pe care o purta iarna, un album cu fotografii din Fraga (stătuse o vreme în Boemia), un binoclu scump, într-o cutie, o livră de smochine uscate, pe care îi plăcea să le aibă la îndemână, o ediție frumos legată a Scrisorilor persane ale lui Montesquieu și rochia de seară pe care Maria și-o făcuse pentru un bal de caritate, la care se ocupase cu vânzarea șampaniei. Maria se miră văzând rufăria groasă și blănurile, în luna iunie. Sușkov o asigură însă că riscau să fie izolați de Paris ori siliți să fugă, caz în care nu se putea ști ce urma să se întâmple.

„Să fugim de aici? Da, firește, trebuie să fugim, dacă așa face toată lumea. Refugiații de la Soissons își strâng lucrurile și pe bătrân îl duc iar la mașină.” Luă ziarul adus de soțul ei, dar nu află nimic, în acest răstimp, Vasili îi vorbea cu glas duios și înțelept. Uneori vorbea de unul singur, alteori îi spunea ce anume cred despre cele întâmplate Snijinski și Freiberg. Făcea observații clare, drepte, inteligente.

— Așadar, ți-au plecat ofițerii? o întrebă. Pesemne că erai neliniștită.

— Au plecat, dar ieri a venit (voi să spună „un tip”, dar nu fu în stare) un bărbat care stă în anexă. E liniștit, doarme tot timpul. Probabil că a făcut vreo sută de kilometri pe jos.

— Doamne-Dumnezeule, după ce că rămâi singură cu nătărăul meu, nu te temi să lași un străin în casă! strigă el, fără să-și pună frâu vorbelor, așa cum obișnuia când vorbea despre Kiriușa.

Îi apucă mâna, se zgârie într-o unghie prea ascuțită, apoi o sărută de mai multe ori.

Spre seară, Kiriușa povesti, cu cuvinte dezlânate, că omul din anexă plecase. Un ceas mai târziu, Maria Leonidovna îl auzi întorcându-se și încuind iar ușa.

— S-a întors și are să se culce din nou. Nu te duce la el, îi spuse ea lui Kiriușa.

A doua zi, lucrurile se petrecură la fel: oaspetele dormi ori stătu în fața ferestrei, tăcut și nemișcat, ca și cum ar fi așteptat ceva; dacă ieșea cumva prin sat, cobora pe străduță până în piață, o lua pe alea cu platani, își cumpăra ceva de mâncare și se întorcea, pe nesimțite.

Mariei Leonidovna îi treceau prin minte tot felul de gânduri stranii. I se părea uneori că omul va fi sigur arestat. De ce oare nu-i spusese cum îl cheamă? De ce purta haine de căpătat? Dacă nu era spion, era sigur dezertor. Și dacă era cumva rus? După atâția ani petrecuți în străinătate, Maria se obișnuise cu gândul că francezii erau niște oameni îndeobște normali. Avea oare un pașaport ori pierduse și abandonase totul? Fugise de acasă numai cu rufăria pe el și căpătase apoi hainele de la niște oameni miloși? Poate că nu i se întâmplase nimic și că era doar un biet scripcar, un soi de viitor Paganini, care dădea lecții la domnișoare ori încerca să compună vreo operă personală.

Gândurile stranii apăreau și dispăreau, iar viața mergea înainte, duminica asta nu mai semăna cu cea dinainte, în care se adunaseră cu toții în grădină, când venise familia Krein (nu lipsea din decor decât samovarul!). Nu veni nimeni de la oraș. Pe la cinci sosiră Ceabarov și Daunou, cu bicicletele. Cei trei bărbați statură multă vreme în biroul lui Vasili Gheorghievici și vorbiră, firește, despre război, dar altfel decât în urmă cu săptămână: vorbiră despre speranțe. Daunou le împărtăși pe ale sale. După părerea lui,

ofensiva nebunească de pe Sena și Marna încă mai putea fi oprită. De fiecare dată când intra, Mariei i se părea că francezul încearcă să-i spună ceva. Se ridica în picioare și i se adresa doar ei, ceea ce o tulbura, fără să știe din ce pricină. Avea impresia (era, de altfel, singura) că francezul era cam isteric, și după ce ieșea din încăpere, se temea să nu dea nas în nas cu el în sufragerie, în curte ori în grădină.

Fără să-și poată limpezi gândurile, avea mereu în fața ochilor chipul serios al lui Daunou, hotărât, prea expresiv. Pe când pregătea ceaiul, acesta intra în sufragerie și închise ușa în urma lui, cumva fără voie. Maria Leonidovna simți că-i va spune ceva ce n-avea să uite toată viața.

— Suntem pierduți, doamnă, rosti el încet, privind-o cu ochii lui fără o culoare anume, împăratul Napoleon, pe care doream să-l învii duminica trecută, n-ar putea face nimic în clipa de față. V-o spun numai dumneavoastră, și dumneavoastră trebuie să hotărâți când și unde veți pleca. Parisul este condamnat.

Păli, se schimbă la față, apoi tuși oarecum nefiresc și totul fu ca mai înainte.

Maria stătea nemișcată, ținând în mână zaharnița de faianță.

— Nu va fi nicio bătălie pe Loara. Or să ia linia Maginot pe la vest. S-a sfârșit. Or să ajungă până la Bordeaux și chiar în Pirinei. Iar noi o să cerem pacea.

În clipa aceea, Sușkov și Ceabarov intrară în sufragerie și se așezară cu toții la masă.

Cu toate că avea încredere în Daunou, nu-l luă în serios, iar ca dovadă, când rămase singură cu Vasili, nu izbuti să-l convingă că lucrurile se vor petrece așa cum prezisese francezul.

— Vezi tu, mă gândesc că n-ar fi tocmai nimerit să te duci la Paris. O să ne facem mâine bagajele și o să plecăm toți trei în sud, să zicem marți. O să stăm o lună-două în Provence, până ce se liniștesc lucrurile. Ca toată lumea!

Vasili o ascultă cu luare-aminte, dar nu fu de aceeași părere.

— Și ce-or să spună, la birou? Or să creadă că sunt un fricos. Măine mă duc la Paris și-ți dau cuvântul de onoare că mă întorc miercuri. Chiar dacă lucrurile se liniștesc, vin acasă. Ce ne-ar mai putea mira pe noi? Ei se tem, dar noi am văzut altele și mai și... Iar lucrurile nu merg niciodată atât de repede. „Atât de repede”, fredona el, cu voioșie.

A doua zi, Maria rămase din nou singură cu Kirișu. Călătorul era tot în anexă.

Se scula tot târziu, ședea la fereastră și se uita la copaci, la curte, la cer. Cu spatele drept, cu mâinile pe pervaz, privea și asculta cu atenție și tristețe păsările care zburau prin tufe de liliac, canonada de departe și glasurile din casă și din curte. Se scula o dată sau de două ori pe zi, își puneă pe cap pălăria decolorată, prea mare, sau o lua în mână, apoi ieșea, lăsând ușa să se închidă singură în urma lui, cu un zgomot ușor. Străbătea satul, urmărea tot ce se întâmpla, vedea oamenii din ce în ce mai îngrijorați, mai neliniștiți, mai arțăgoși. Când venea seara, se așeza, dar nu la fereastră, ci pe pragul anexei, și stătea așa, cu ochii pe jumătate închiși, cu mâna odihnindu-se pe capul bătrânului câine care venea lângă el. Se întuneca, doar luna nouă strălucea slab. Era ceva amenințător pe cerul senin, în lanurile tăcute, pe drumeagurile care se pierdeau în zare, în vara asta, în lumea asta în care îl aruncase soarta. Cu capul sprijinit în mână, încerca parcă să-și aducă aminte de ceva și tăcea, pentru că nu izbutea. De unde venea? încotro se îndrepta? Avea să meargă mai departe? Ce însemnau oare viața, bătăile inimii, răsuflarea, așteptarea, ce însemnau bucuria, suferința, războiul? Cine era el, atât de slab, dar cu o asemenea armonie în suflet și o melodie în minte, și ce căuta acolo, în zgomotul de-acum neconținut al tunurilor, în

forfota pregătirilor de plecare ale familiilor din sat, care-și scoteau caii, își legau vacile, își coseau banii de aur în căptușeală? N-avea nimic. Nici măcar o boccea, cât de mică.

Nici rude, nici măcar o iubită care să-i cârpească rufăria și să-i facă de mâncare, să-i răscolească și să-i încălzească așternutul. N-avea nimic, în afară de muzică. Așa se învățase, de când era copil, așa crescuse. Cu picioarele mergea, cu mâinile se ascundea de oameni; muzică, și-atât. Nu, n-avea niciun rost să trăiești în lumea asta, în care nu ajungeai să fii recunoscut și nici ascultat, în care erai mai slab decât o umbră, mai sărman decât o pasăre, mai nevinovat decât o floare de câmp.

Căinele nu se mai temea și venea să se culce lângă musafir, iar Kiriușa, văzând acest lucru, prinse curaj și se așeză și el pe o piatră, lângă scări. Tustrei șezură așa, tăcând, până când se lăsă seara, și atunci Kiriușa oftă din rărunchi, izbucni într-un râs prostesc și intra în casă.

Capitolul 4

Vasili Gheorghievici nu veni acasă miercuri dimineța. Legăturile telefonice cu Parisul erau întrerupte de două zile, așa că Maria Leonidovna nu știa ce să creadă. Se zvonea că trenurile nu mai circulau, că ziarele nu apăruseră, că nu se putea intra în Paris și că toți cei care plecaseră din oraș se aflau pe drum de aproape două zile. Tot satul se pregătea de plecare. Cei care îi condamnau în ajun pe oamenii pe care spaima îi îndemna să fugă își încărcau acum lucrurile în căruțe, mașini, cărucioare. O droaie de copii se urcaseră pe biciclete. Pe drumul mare, aflat la un kilometru de sat, căruțele și mașinile înaintau pe trei rânduri. Se auziră peste zi tot felul de zvonuri, lovituri neîntrerupte de tun, din ce în ce mai aproape; sus, pe cer, zburau aeroplane argintii, încercând să treacă mai în față, unele mașini făceau un ocol, ajungeau pe alea cu platani și, neputând să mai iasă, se învârteau pe loc, se întorceau la drumul mare, se strecurau încetișor în șirul nesfârșit și o porneau spre sud.

Drumul era înțesat de tancuri, șatre de țigani, camioane încărcate cu registre, pe care ședeau contabili palizi; se evacua banca, temelia statului. Oamenii mergeau pe jos ori pe biciclete, călăreții se încurcau printre caii înhămați la niște căruțe lungi, în care se îngrămădiseră mașini de cusut, vase de bucătărie, mobile, butoaie. Pe tot calabalâcul se urcaseră femei bătrâne, nepieptănate, cu obrazul pământiu; altele se aflau în mașini, altele mergeau pe jos, singure ori sprijinite de subțiori.

Apoi iar trupe care duceau tunuri vechi. O mașină cu o cruce roșie, uriașă, venea în urma unui automobil de curse de care era agățat un câine cu urechi mari, ca de pluș. Se transportau răniți. Unii dintre ei, cu fețe mohorâte, ședeau și-și țineau brațul ori piciorul tăiat din care sângele picura în colbul drumului. Alții tușeau și scuipau. Se cărau fân, snopi de grâu, unelte și cisterne de petrol. Valul pestriț, viu și totodată mort, se întindea cât vedeai cu ochii.

Până seara, Maria Leonidovna rânduia prin casă și făcu bagajele, înțelegând că Vasili nu se va întoarce cu trenul și că nici nu vor putea găsi vreun tren ca să plece. Din casă se zărea drumul mare și valul neîntrerupt de oameni, care abia se mișca și încremenea deodată. Gândul că va rămâne singură după plecarea tuturor, dar mai ales că Vasili nu avea să se mai întoarcă, o umplea de îngrijorare. Era îngrijorată și din pricina lui Kiriușa care, în panica generală, izbucnea în hohote de râs din nimic, fără să priceapă ce se

întâmplă. În timpul zilei, îl zări în câteva rânduri pe oaspetele cel tăcut, îl salută de departe și hotărî să stea negreșit de vorbă cu el, să-l întrebe ce hram poartă și poate chiar să-l ajute, iar gândul îi stăruia în minte câteva clipe. Când se lăsă seara, pregăti cina, dar nici nu se așezaseră bine la masă că auziră un zgomot de motor, liniștitor, cunoscut: în curtea Sușkovilor intrară două mașini. În una se aflau cei trei Krein, în cealaltă Eduard Zontag, Vasili și bătrâna Sușkova. Cele două mașini plecaseră de la Paris în ajun, pe seară, și merseseră toată noaptea și toată ziua.

Maniura Krein intră și izbucni în lacrimi:

— E prea de tot, prea de tot! spunea gura ei cea mare. Copii nevoiți să meargă pe jos, bătrâni care abia se țin în cârje. N-o să uit asta cât oi trăi!

Maria o îmbrățișa în fugă și se repezi să-i salute pe Zontag, pe Madeleine, apoi fugi după bărbatul ei în cealaltă odaie, unde îl auzi rostind, emoționat, că înțelesese încă din ajun că ea avea dreptate; că mai bine ar fi plecat duminică, fiindcă acum era poate prea târziu.

— Kiriușa nu e prea bine, îi spuse Maria, pentru că nimic nu i se părea mai important, nici măcar astăzi.

Eduard Zontag și Sușkov erau de multă vreme în relații de afaceri, așa că exista între ei o ușoară încordare, dintr-un motiv pe care numai ei doi îl cunoșteau. Zontag stătea la o parte, crezând, nu se știe de ce, că Maria Leonidovna era rudă cu familia Krein. Fuma un trabuc gros. Era mic de statură și obișnuia să spună că trabucurile par cu atât mai mari, cu cât fumătorul este mai scund.

O omletă, o friptură rece, o salată, niște brânză și o tartă cu fructe se iviră pe masă cât ai bate din palme, și toți începură să mănânce cu lăcomie, gustând din toate deodată, pentru că deși belșugul din casă le dădea o stare de mulțumire deplină, înțelegeau că ziua de mâine nu va mai fi la fel. Se bea și se vorbea mult, se spunea cum și când se hotărâse predarea Parisului, cum fuseseră bombardate împrejurimile la nord și la vest și mai ales cum fugiseră oamenii, lăsând totul în urmă, atât cei ce se pregătiseră cât și cei care nu voiau să plece în ruptul capului; cum în noaptea aceea, în bezna cea mai neagră, făcuseră cinci ceasuri de la apartamentul în care locuiau până la ieșirea din oraș, alături de mii și mii de fugari asemeni lor. Se oprea motorul, se înfierbânta apa, dormeau pe rând.

Pe urmă se sfătuiră: la ce oră și pe unde să plece a doua zi? Se aplecară asupra hărții, desenară ceva, o traseră din toate părțile, apoi băură și chiar mâncară din nou, mai ales bărbatii, în curte, o vecină tăiașe două găini, pe care le vânduse, iar Maniura le curăța pe o masă mare; degetele ei pline de inele, cu unghii lăcuite, trăgeau de măruntaiele cleioase. Madeleine și Maria Leonidovna ședeau pe vine înaintea dulapului de rufe și căutau o față de pernă pentru Eduard. Bărbatii se întrebau dacă să meargă să-l ia și pe Ceabarov, bătrâna Sușkova încerca și ea să spună ceva, dar n-o asculta nimeni, drept care se retrase la ea în odaie, adică în odaia lui Kiriușa. Aici avea să doarmă, și parfumul ei năvăli deodată în toată încăperea. Pentru cei trei Krein se găsi loc în casă, dar Eduard Zontag urma să doarmă în anexă.

— Așteptați-mă, vin îndată, spuse Maria Leonidovna, străbătând curtea aproape în fugă.

Bătu la ușă. Oaspetele era culcat, dar nu dormea. Văzând-o în ușă, se ridică în capul oaselor, își îndreptă alene picioarele nesfârșite, încălțate cu cizme găurite, își trecu mâna prin păr, ca și cum ar fi vrut să-l netezească, să-l descâlcească, să-l pieptene cumva. Maria vorbi în șoaptă, neîndrăznind să-l privească.

— Iertați-mă, s-a întâmplat să vină la noi o mulțime de lume. Nimeni n-a dormit noaptea trecută și n-avem unde să-i culcăm. V-aș ruga... Avem o magazie mică lângă garaj, o să stați acolo. Mă simt nespus de prost că vă deranjez, dar cred că înțelegeți că nu putem face altfel. Oricum, plecăm mâine dimineață, și veți fi și dumneavoastră nevoit să plecați, pentru că încuiem tot și luăm cheile cu noi. Nu puteți rămâne aici.

Bărbatul se ridică în penumbră (din vestibul, unde era aprins un bec, venea o lumină tristă și rece) și începu să se plimbe prin încăpere, neștiind ce să facă.

— Mâine dimineață? Atunci de ce să mă duc în magazie? O să plec chiar azi.

La auzul acestor cuvinte, simți o plăcere pe care nu și-o putu stăpâni.

— Parcă v-aș alunga, în toiul nopții. Rămâneți, vă rog. Este acolo un pat pliant. Iar mâine dimineață...

— Nu, plec chiar acum. De altfel, pleacă toți, dacă nu mă înșel?

— Da, dacă n-au și plecat.

— Ei bine, am să plec și eu. Vă mulțumesc pentru că m-ați găzduit câteva zile. Vă sunt recunoscător. Puțini ar fi făcut așa ceva. O să-mi amintesc asta multă, multă vreme.

Apucă o bâta groasă pe care o tăiasă cu siguranță din pădure, în ajun. Privirea lui o întâlnește pe cea a Mariei, care se tulbură.

— Stați puțin, am să vă aduc...

Se răsuci pe călcâie și se îndepărtă, cu pas ușor.

— Nu vă osteniți, n-am nevoie de nimic! strigă el, cu hotărâre. Vă rog să nu vă deranjați. Bună ziua.

În curte, bărbații legau ceva de mașina lui Krein. Maria se repezi în casă, scoase din poșetă cincizeci de franci, înveli într-un șervet resturile de friptură și o felie groasă de pâine, apoi se întoarse în anexă. Becul din vestibul rămăsese aprins, dar înăuntru nu mai era nimeni. Plecase pe ne-simțite, fără să bage nimeni de seamă, cu o iuțelă uimitoare, încăperea rămăsese ca și cum nimeni n-ar fi stat niciodată acolo; și toate lucrurile erau la locul lor.

Privi în jur, ieși, apoi intră din nou, pe urmă se duse spre poartă și o deschise. Cineva mergea pe ulicioară și ajunsese destul de departe, îl urmări o clipă cu privirea, și deodată, fără vreun motiv anume, ochii i se umplură de lacrimi și nu mai văzu nimic.

— Pleacă, se duce, rosti ea dintr-o dată, în șoaptă, dar cât se poate de răspicat, așa cum rostești uneori un cuvânt lipsit de înțeles, și izbucni în plâns. Fără să priceapă ce i se întâmplă, nici de ce era cuprinsă de o asemenea slăbiciune, închise ușurel poarta și se întoarse în casă.

A doua zi începu o viață care nu avea nicio legătură cu oaspetele care plecase și nici cu gândurile tainice ale Mariei Leonidovna. Încărcară mașinile atât de tare încât roata de rezervă atinge pământul.

Încuiară casa, îl așezară pe Kirișu între tata și bunica, încercând să ascundă primele semne de nebunie violentă pe care le arătase în ultimele zile. Eduard Zontag, odihnit după o noapte de somn bun, dar îngrijorat de puținătatea benzinei, se uită din nou îndelung pe hartă înainte de a porni la drum. În prima mașină se aflau familia Krein și Maria Leonidovna. Maniura vorbea întruna.

Încet, cu greu, cu roata de rezervă atingând pământul, străbătură satul pustiu și ajunseră la pădure, de unde, pe căi ocolite, o luară spre Blois. Se opriră lângă castelul unde Ceabarov lucra ca administrator. Poarta de fier forjat era larg deschisă, iar pe peluză, printre cedrii tineri, pășteau niște cai încă înșeuăți: la castel fusese cazat în ajun

un escadron francez. Soldații se trântiseră pe iarbă, în fața casei. La parter, într-o încăpere uriașă, cu două rânduri de ferestre, se zărea, prin geamurile sparte, mulțimea de porțelanuri, de oglinzi, de bronzuri.

Cebarov le ieși în întâmpinare, în pantaloni și haină de catifea. O barbă căruntă îi acoperea partea de jos a feței. Fără să le dea nici măcar bună ziua, le spuse că nu poate veni cu ei, că trebuie să rămână pe loc: cu o seară înainte, Daunou, care locuia într-un sătuc din apropiere, fusese găsit mort în casă. Se sinucisese, și cum nu se găsea în împrejurimi nimeni care să aibă grijă de înmormântare, Cebarov se hotărâse să-l îngroape la el în grădină.

— Dacă băieții ăștia stau aici până diseară, spuse el întunecat, arătând spre soldați, și nu am vreme să fac o groapă ca lumea, or să-mi fie martori, și nici nu-mi doresc mai mult. Dar dacă pleacă înainte, va trebui să aștept sosirea celorlalți. Nu mai este niciun civil pe aici.

Își luară rămas bun în tăcere. Krein se dădu chiar jos din mașină și-l strânse în brațe. După o clipă, cele două mașini, scârțâind din pricina greutății, coborau la vale una după alta.

În ziua aceea se auziră tunurile în partea cealaltă, spre nord-vest. Pe cer, cu un zgomot necunoscut până atunci, care aducea cu un urlet, se iviseră două bombardiere germane.